

IDEILE REVOLUȚIONARE DE PSIHLOGIE SOCIALĂ ALE SAVANTULUI ROMÂN GRIGORE ANTIPA

Ilie TISMĂNARU¹
quintusaelius@yahoo.com

ABSTRACT: Grigore ANTIPA, born in Botosani, devoted himself to studying the Danube and the Black Sea, participating in an expedition around this seaside, an expedition organized by the riparian countries in 1893, which lasted nine months. King Carol I offered the cruiser Elisabeth for this expedition. On this occasion, he conducted his first marine biology research.

Naturalistic, a good acquaintance of the secrets of the surrounding nature, Grigore Antipa, shades the relationship between man and the geographic space he occupies by affirming that more than that (the influence of geo-climatic factors, that is), everything is able to compete with the interrelationship between the environment and the consciousness Individual or collective of an ins and a nation. Thus, flora and fauna, all these elements would be able to influence, in one way or another, the popular mind.

KEYWORDS: scientist, marine research, oceanology, biologist, Antipa Grigore.

Grigore Antipa s-a născut la Botoșani, la 7 decembrie 1867. Rămas orfan de ambii părinți, la vârsta de 7 ani, Grigore Antipa va fi crescut de unchiul din partea mamei, Panaite Șendrea. Crescut la pension, Grigore Antipa va trece, alături de fratele său vitreg Nicolae, la Institutul Academic din Iași, organizat de profesori universitari membri ai Junimii.

Cei doi frați și-au început studiile academice sub bune auspicii, debutul lor în domeniul științific coincidând cu apariția unor străluciți profesori, care au pus bazele învățământului românesc în numeroase

¹ Doctor (filozofie, științe politice), subofițer de comandă, Ministerul Apărării Naționale; membru colaborator al Diviziei de Istoria Științei a CRIFST al Academiei Române.

direcții și diferite discipline: Gr. Cobălcescu (1831–1892), N. Culiianu (1829–1915), Anton Naum (1835–1925), Ion Caragiani (1841–1921), Petru Poni (1841–1925), Șt. Vârgolici (1843–1897), Al. Lambrior (1845–1883). A.D.Xenopol (1847–1920), Petre Misir (1856–1929). Majoritatea acestora erau junimiști, iar o parte dintre ei erau chiar fondatori ai Institutului Academic (1866), alături de Titu Maiorescu, dr. I. Ciurea, I. Melik, Pavel Paicu, D. Quinezu.

A fost coleg cu Emil Racoviță, cu care se împrietenește încă din perioada studenției, prietenia lor înfruntând vicisitudinile vremii.

În 1881 apare revista „Contemporanul”, la care colaborează, alături de nume prestigioase ale epocii, fondatori ai revistei: Ion Nădejde, Gh. Nădejde, C. Mille, T. Speranță, D. Morțun.

A fost un naturalist, biolog darwinist, zoolog, ihtiolog, ecolog, oceanolog și profesor universitar român. Este savantul care a renovat total și instalat în 1906 Muzeul Național de Istorie Naturală, care acum are în poartă numele, în actualul său lăcaș din București.

În cele din urmă, a obținut o bursă regală și a făcut studii universitare la Jena (Germania), cu celebrul naturalist Ernst Haeckel (1834–1919), inventatorul ecologiei. Și-a continuat cercetările științifice în Franța și Italia. Tot din această perioadă datează primele sale articole științifice cu caracter ihtiologic, care vor rămâne lucrări de referință în domeniu.

S-a consacrat studierii Dunării și Mării Negre, participând în 1893 la o expediție în jurul acestei mări, expediție organizată de țările riverane și care a durat nouă luni. Regele Carol I i-a pus la dispoziție, pentru această expediție, crucișătorul Elisabeta. Cu această ocazie a întreprins primele cercetări de biologie marină. Cele mai semnificative rezultate au fost obținute în domeniul hidrobiologiei, el fiind considerat ca un precursor, în acest domeniu, atât în știința românească, cât și în cea mondială.

Antipa a înființat, în 1932 Institutul Bio-oceanografic din Constanța, cu cele două rezervații și stațiuni de cercetări, cea de la Agigea (creată de Ioan Borcea) și cea de la capul Caliacra. Institutul Bio-oceanografic din Constanța a fost transformat în 1949 în Stațiunea de Cercetări Maritime și Proiectări Piscicole, înglobată în 1970 în Institutul Român de Cercetări Marine.

Lucrările mai importante ale lui Grigore Antipa: *Despre necesitatea introducerii unei pisciculturi sistematice în apele României* (1892); *Studii asupra pescăriilor din România* (1895); *Proiect de lege a pescuitului* (1896);

Die Fischerei-Verhältnisse Rumaniens (1899); *Fauna ihtiologică a României* (1909); *Pescăriile și regiunea inundabilă a Dunării în cadrul economiei naționale și mondiale* (1932); *Iconographie des Sturions et Clupeides de la Mer Noire* (1934); *Marea Neagră și ihtiologia ei* (1941).

Amintim, de asemenea, o lucrare care nu vizează direct activitatea de biolog a marelui savant, dar este importantă în ansamblul gândirii sale, cu impact în ceea ce privește mentalul general al vremii, Problemele evoluției poporului român, despre care vom și vorbi, de altfel, în cele ce urmează.

Remarcabil om de știință, cu contribuții decisive în ceea ce privește dezvoltarea biologiei, a ihtiologiei, a științelor naturii, în general, Grigore Antipa s-a dovedit a fi, în același timp, un veritabil sociolog, prin finele sale observații din acest domeniu. Astfel, el emite, în cuprinsul acestui volum (a cărui importanță nu a fost îndeajuns de mult subliniată), o idee aparent simplă, dar esențială, și trecută adeseori cu vederea de către sociologi, istorici, etnologi ori antropologi: conformația spirituală și de conștiință, în ultimă instanță, depinde de ceea ce el numește zestrea naturală:

Fiecare popor, conștient de individualitatea sa și de îndatoririle ce are a le îndeplini pentru omenire, are zestrea sa de la natură, care constă în două mari izvoare de putere și de bogăție, și anume: 1) Puterea sa de muncă, cu inteligența și toate aptitudinile sale firești, și 2) Țara sa, cu pământul și cu toate izvoarele de bogăție ce se află pe dânsul și sub dânsul. De la modul cum știe el să se folosească de aceste daruri ale naturii depinde viitorul său și sorții de izbândă în eterna luptă pe care e destinat să o ducă.

Firește că aici s-ar putea duce o altă discuție, și sociologi de profesie, cum ar fi Dumitru Drăghicescu, de pildă, au purtat-o, și anume în ce măsură poporul român a reușit să exploateze la maximum aceste condiții extraordinar de favorabile pe care soarta i le-a hărăzit. Sociologul român o spune în mod direct, în lucrarea sa, apărută înainte de primul război mondial (mai exact în anul 1907), intitulată *Din psihologia poporului român*, afirmând că evoluția și manifestarea sa plenară este tarată de trăsături negative deloc puține, cum ar fi viciile (între care alcoolismul ar avea un caracter preponderent, pentru a ne exprima astfel), lenea, minciuna, prefăcătorie etc. Nu este mai puțin adevărat faptul că unele dintre aceste defecte au trecut granițele temporale ale istoriei, perpetuându-se până în zilele noastre, și amplificând o problemă majoră, ce datează, se pare de milenii: aceea că destinul poporului român depinde, în primul rând, de propria voință, condițiile geo-politice, climaterice etc. fiind deosebit de generoase.

Observații de o reală acuitate și relevanță, cu caracter socio-istoric face, în continuare, Grigore Antipa atunci când se referă la raportul dintre civilizație – cultură – istorie – condiții naturale. El afirmă și susține un lucru extrem de interesant și realmente îndrăzneț pentru acea perioadă, și anume faptul că, dacă mediul influențează omul, pin „modelarea” popoarelor, și relația reciprocă este valabilă. Astfel, au existat, de-a lungul istoriei, afirmă savantul român, popoare care și-au vandalizat propria civilizație, dispărând în neant. Nu același lucru s-ar putea spune, la modul obiectiv vorbind, despre poporul român, care a moștenit o civilizație fabuloasă (cea a vechilor geto-daci), și a sublimat-o într-o proprie conștiință, civilizație și atitudine ontologică, nu total diferită de prima, totuși:

Țara oglindește activitatea culturii unui popor și este întotdeauna numai aceea ce a făcut din ea poporul care o locuiește; cu cât această activitate crește, cu atât nu mai rămâne din primitivitatea aspectului ei decât relieful pământului, iar poporul progresa, producând o civilizație înfloritoare. Cu cât însă această activitate scade sau e întrebuițată la exploatarea vandale și deevastări, cu atât țara decade – ajungând în starea acelor vechi paradisi care au fost transformate în pustii, cum e Valea Tigrului și Eufratului, prin distrugerea conductelor de irigații, – Palestina, Vechea Grecia și Spania, prin devastarea pădurilor – Țara Incașilor din Peru, Țara Aztecilor din platoul înalt al Mexicului etc., – iar poporul ajunge în cea mai grea mizerie, din care nu mai poate scăpa.

Naturalist, bun cunoscător al tainelor naturii înconjurătoare, Grigore Antipa nuanțează relația dintre om și spațiul geografic pe care îl ocupă afirmând că mai mult decât atât (influența factorilor geo-climatici, adică), totul este de natură să concure la interrelația dintre mediu și conștiința individuală sau colectivă a unui om și a unui neam. Astfel, flora, fauna, întregitatea acestor elemente ar fi de natură să influențeze, într-un fel sau altul, mentalul popular.

Ideea este cât se poate de adevărată, în fond, și de productivă. Astăzi ea se numește biodiversitate, este în trend, în cadrul antropologiei, dar a fost emisă cu mai mult de un secol și jumătate în urmă: mediul natural influențează psihologia colectivă a unui popor. Nelipsit de greutate și obstacole de-a lungul istoriei și a existenței sale, poporul român a trăit în mijlocul unei naturi variate și generoase, care nu l-a învins prin niște condiții vitrege (cum ar fi cele arctice, subarctice, de deșert etc.) ci, dimpotrivă, i-a oferit o paletă largă de forme și învelișuri, relieful românesc

oferind, deopotrivă, și muntele cu înălțimile sale amețitoare și proiecția spre înalt, și dealurile și colinele domoale acoperite de pomi cu fructe înmiresmate ori de vița-de-vie atât de cunoscută și de apreciată, din cele mai vechi timpuri, și câmpia cu aurul îmbelșugat al recoltelor de grâne ori covorul înmiresmat al florilor multicolore, atât șipotul izvorului de munte, undele sărind din stâncă în stâncă, dar și vuietul și mângâierea maiestuoase ale mării, farmecul unic și incomparabil al Deltei:

Prin Pozițiunea sa geografică între 17040' și 280 45' long. Estică și între 43040' și 48045' latitudine boreală, teritoriul vechei Dacii, deși face parte din Europa centrală, este însă situat la limitele ei din spre Europa orientală și sudestul Europei; prin această situație deja, acestui teritoriu îi este asigurată o mai mare variație a condițiunilor sale de viață, care se manifestă atât în fauna și flora sa și în vegetația care o îmbracă – și prin aceasta deci și în constituția pământului superficială a solului, – cât și în firea poporului.

Asistăm, adeseori, la manifestarea, dezvoltarea și evoluția unui popor, a unui neam, admirăm ori blamăm manifestarea sa în istorie, fără a ne gândi, o clipă măcar, câte imponderabile compun, până la urmă, ceea ce noi numim îndeobște neam, popor. Poporul român este admirat chiar și astăzi (când modernitatea și post-modernitatea au făcut ravagii în ceea ce privește relația omului cu natura, cu tradiția) pentru frumusețea absolută a ornamentelor de pe vestimentația tradițională ori de pe case, biserici etc., pentru creațiile sale artistice, create în milenii, și care acoperă un registru extrem de larg, de la duioasa doină ori gingașul cântec de leagăn, până la dramatismul sau tragismul, chiar, al unor balade precum Miorița, ori al cântecelor ceremoniale de înmormântare, trecând prin sublimul cântecelor de voie bună sau tristețea cântecelor de jale.

În zilele noastre este, de asemenea, în trend un subiect major, și anume: hrana. Ce anume consumăm, cum preparăm hrana, cine și ce gătește la anumite momente majore, îndătinate, ale anului? Autorul volumului se dovedește a fi un veritabil vizionar, ilustrând faptul că între toate aceste elemente și mediul natural există o legătură puternică, deși nu foarte evidentă, ba chiar imperceptibilă pentru un ochi neavizat. Chiar hărnicia, această calitate pe care nimeni nu i-o poate contesta românului, ar avea rădăcini tocmai în ciclul vegetal destul de scurt al plantelor de cultură, obligând la o activitate fizică intensă într-un interval foarte scurt de timp:

Mersul temperaturii nu a influențat însă numai organismul, ci și întreaga viață a poporului nostru; modul de a locui și de a se îmbrăca – și

deci și arta de a-și construi casele și gospodăria și de a-și face și împodobi îmbrăcămintea – felul alimentației – și deci și mijloacele de a-și procura și prepara hrana – modul de a circula și de a-și transfera produsele ș.a.m.d. Mai mult încă, mersul temperaturii, condiționând vegetația și felurile și felul culturilor agricole influențează întreaga viață economică – modul de producție, distribuția și schimbul bunurilor economice – și dă directivele muncii fizice și intelectuale a poporului – deci și modului său de a gândi. Trecerea bruscă din iarnă în vară și durata scurtă a vegetațiunii plantelor agricole îl silește la unele eforturi care au intrat în obiceiurile vieții sale – ca de exemplu în timpul străngerii recoltelor, când e silit să muncească săptămâni întregi dearândul câte 18–20 ore pe zi – și de care puține popoare sunt capabile; tot aceasta îl silește însă să stea în unele regiuni și aproape toată iarna neocupat.

Foarte multă vreme s-a spus despre poporul român că este emina-mente agricol, aceasta însemnând faptul că principala sa activitate a fost agricultura. Nimic mai adevărat. De-a lungul istoriei, agricultura, cu activitățile anexe (creșterea vitelor, viticultura, pomicultura, oieritul, apicultura) au reprezentat mijlocul fundamental al unui întreg neam de a-și câștiga existența. Mai mult decât atât, belșugul acestor plaiuri au făcut ca roadele să prisosească, uneori, aducând bună stare populației în ansamblul ei, generații de-a rândul.

Pare aiuritor și de-a dreptul neverosimil faptul că, de pildă, în perioada interbelică, România se situa pe locul 5 (!) în Europa, în ceea ce privește venitul pe cap de locuitor (PIB-ul de astăzi), înaintea unor țări la care astăzi nici nu îndrăznim măcar să visăm, dară-mi-te să privim. Și totuși, acest lucru e adevărat, s-a întâmplat, și s-a datorat, exclusiv, agriculturii.

Astăzi, orbiți de cântecele de sirenă ale modernității, am lăsat agricultura în coada preocupărilor noastre, Cenușărească a interesului general. Așa se face că alimentația poporului român este și astăzi precară, mai scumpă decât în Occident și mult mai nesănătoasă. Aceasta în condițiile în care specialiștii afirmă, sus și tare, că potențialul agricol al României ar putea hrăni circa 80 de milioane de oameni:

Tocmai această repartizare a ploilor, care este atât de hotărâtoare asupra vegetației și a posibilităților culturii pământului, este hotărâtoare și asupra felurilor de activitate a populației și, deci, și asupra felurilor de activitatea populației și deciși asupra repartizației și densității ei după posibilitățile de trai ce prezintă fiecare parte a țării. În general însă

– deoarece epoca ploilor e primăvară, adică tocmai atunci când cresc cerealele, după care vine apoi căldura, care le coace – se poate zice că toată suprafața teritoriului nostru, afară de regiunea munților înalți și goi, este cultivabilă prin diferitele ramuri ale agriculturii și aceasta hotărăște activitatea principală a poporului nostru, care îi dă caracterul său specific de Popor agricol.

Autorul merge chiar și mai departe cu aprecierile de acest gen. Astfel, el afirmă, nici mai mult nici mai puțin, faptul că întreaga atitudine a românului este „dictată”, într-o proporție decisivă, de factorul climateric. Voioșia, bucuria de a trăi, veselia din cântecul popular, toate aceste au ca izvor, se spune, nimic altceva decât clima noastră temperată, preponderent calmă, senină și plăcută, cu puține furtuni, catastrofe naturale ori cataclisme, și care au conferit poporului nostru o anume seninătate în fața vicisitudinilor istoriei:

Tot astfel și ceilalți factori ai climei – seninătatea cerului, nebulozitatea, starea higrometrică etc. – influențează fiecare viața, sănătatea, munca, obiceiurile, trupul și chiar starea sufletească a poporului nostru. Temperamentul său viu, de exemplu, își are originea în seninătatea cerului – însă iernile grele îl fac să fie totodată și calm și moderat – iar trupul său musculos dar uscat în starea higroscopică a atmosferei climei continentale; nopțile senine cu lumina lunii i-au dezvoltat încă din viața sa păstorească acea bogată fantazie – manifestată în poveștile și poeziile sale populare – acea muzică originală, manifestată prin doinele sale, inspirate de freacățul pădurii, de cântecul păsărilor, de murmurul apelor și de toate acele frumuseți ale naturii în mijlocul cărora își petrece viața. Portul său, cu nelipsita căciulă și sarică, nu este și el de cât un produs al climei ș.a.m.d.

Și ajungem, în cele din urmă, la elementul cel mai important al existenței noastre ca popor, în cele din urmă, și anume, pământul.

Dacă ne uităm îndărăt, de-a lungul istoriei, pământul acesta a fost cel care le-a răbdat pe toate și care, în cele din urmă, a dus poporul la liman. Nu este de mirare, astfel, că marile opere literare ale literaturii noastre sunt tributare acestui topos, că marii scriitori români au abordat tema cu predilecție, creând opere nemuritoare. Liviu Rebreanu (prin Răscoala, Ion, dar și prin Pădurea Spânzuraților – pământul fiind înțeles aici ca element mental, spiritual, de conștiință), Marin Preda, prin Moromeții, Mihail Sadoveanu etc., etc. au ilustrat, prin operele lor, că țăranul român a făcut, de-a lungul existenței sale, din pământ, o veritabilă deitate. Firește că acest

lucru poate fi extrapolat cu ușurință și la celelalte arte (dacă nu ne-am gândi decât la Coloana infinită a lui Brâncuși, ori la celebrele tablouri ale lui Grigorescu.

Dacă clima specială a țării a avut și are o influență generală atât de mare asupra poporului nostru, contribuind la formarea însușirilor sale trupești și sufletești și la regularea felului său de viață, apoi desigur că natura propriu-zisă a țării, adică Pământul ei, cu tot ce se află pe dânsul și sub dânsul, l-a influențat încă și mai direct și îi determină – după fiecare regiune – felul muncii pe care trebuie să o dezvolte pentru a-și asigura existența.

Este amintit, apoi, pământul ca varietate de relief, care a generat una dintre cele mai vechi ocupații de pe aceste meleaguri, oieritul, și care a a condus la fenomenul transhumanței, practică și astăzi. Prin pendularea aceasta, între munte și câmpie, s-a asigurat nu doar unitatea geografică a pământului, ci și aceea etnică, spirituală, etnologică, de conștiință. Și, ceea ce este cel mai important, unitatea poporului român:

Munții aceștia, dar, cu toate crestele lor înalte, deși au aparența de a fi o putere vrăjmașă dezvoltării unitare a neamului nostru, nu au fost însă de fapt niciodată o barieră adevărată, care să separe și să diferențieze poporul ci, din contra, au servit ca un adăpost prețios care i-a menținut unitatea sa. Ciobanul, care de 18 secole își duce oile sale dela munte la câmpie și înapoi, nu a cunoscut niciodată o asemenea barieră, ci continuă și astăzi să plece la S-ta Maria dela munte spre balta Dunărei – sau spre alte părți ale câmpiei ce înconjoară acești munți – și să se urce din nou de S-tul Gheorghe la iarba de pe plaiurile Carpaților.

Și, în cele din urmă, fapt esențial, Grigore Antipa nu se mulțumește nici să constate, nici să observe sau să critice, ci oferă soluții concrete, practice, de rezolvare a unor probleme. Așa stau lucrurile cu vinificația, de pildă, ignoranța, nepăsarea sau nepriceperea făcând ca, de pildă, 15% din producția anuală de vinuri românești să fie compromisă:

Mai rău e încă cu utilizarea și valorificarea acestor produse: Vinificațiunea, conservarea și tratamentul mai departe al vinului nostru sunt cât se poate de primitive, așa că, cu toată calitatea sa naturală superioară, el pierde din această cauză jumătate din valoarea sa. Un cunoscut specialist, viticultor dela Rin, scrie despre rodul viilor noastre: Rar am văzut într-o țară un rod atât de minunat și de bogat ca aici în România. Un tablou care amintește de pământul făgăduinței, de profeții Iosua și Kaleb.

Strugurii atârnă durdulii, dulci ca mierea, minunați ca formă, mărime și calitate.

Sunt, de altfel, probleme ale agriculturii care, nerezolvate de o agricultură modernă, construită pe baze științifice și competente, duc la realități halucinante, unele din ele renăscute și astăzi, cum ar fi, depildă, aceea a importului de fructe (noi importăm acum și legume), în vreme ce România a fost întotdeauna un veritabil rai din acest punct de vedere:

Pentru fructe: Un plan sistematic de replantarea livezilor cu arbori de rase mai nobile. Adaptați climei noastre, crearea unui număr cât de mare de puiți, educarea unui personal pentru cultura arborilor fructiferi, învățători ambulanți de pomologie, măsuri administrative, ca d.e. instrucțiuni și înlesniri pentru combaterea omizilor și a boalelor parazitare în regiunea livezilor ș.a.m.d.

În concluzie, lucrarea noastră a dorit să sublinieze (fără pretenția de a fi exhaustiv) asupra unui domeniu mai puțin cunoscut din activitatea și savantului Grigore Antipa, și anume acela al istoriei (psihologiei, sociologiei).

Bibliografie:

- [1] Antipa, Grigore, *Problemele evoluției poporului român*, Editura Cartea Românească, București, 1919,
- [2] Antipa, Grigore, *Dunărea și problemele ei științifice, economice și politice*, Editura Cartea Românească, București, 1921.
- [3] Bârcă, Gh., Băcescu, M., *Grigore Antipa*, Editura Științifică, București, 1989.
- [4] Costinescu, Petru, Mihăilescu, Nicolae, M., Olteneanu, Mihai, *Inventatori români*, Editura AGIR, București, 1999.
- [5] Rusu, Dorina, N., *Membrii Academiei Române, 1886–1994*, Editura Academiei, București, 1999.